

Raqamli bank xizmatlari va banklar moliyaviy natijalariga ta'siri

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti magistranti

Egamov Bekzod

Egamov438@gmail.com

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti

Aliyeva Sussana Seyranovna

Annotatsiya. Mazkur maqola ishida raqamli bank xizmatlarining tijorat banklari moliyaviy natijalariga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tadqiq etilgan. Tadqiqotda raqamli bank xizmatlarining mazmuni, ularning banklar operatsion samaradorligi, daromadliligi va raqobatbardoshligiga ta'siri tahlil qilingan. O'zbekiston bank tizimi misolida raqamli texnologiyalarni joriy etish natijasida banklarning moliyaviy ko'rsatkichlarida yuz berayotgan o'zgarishlar baholangan hamda bank faoliyatida raqamli transformatsiyani yanada rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: raqamli bank xizmatlari, tijorat banklari, moliyaviy natijalar, operatsion samaradorlik, fintex texnologiyalari, bank daromadliligi.

Kirish

So'nggi yillarda global moliya bozorlarida raqamli transformatsiya jarayoni tizimli va uzluksiz xarakter kasb etib, bank-moliya institutlarining faoliyat yuritish mexanizmlarini tubdan o'zgartirmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, sun'iy intellekt, "big data", bulutli texnologiyalar hamda fintex yechimlarining bank amaliyotiga keng joriy etilishi natijasida an'anaviy bank xizmatlari shakllari bosqichma-bosqich raqamli formatga o'tmoqda. Ayniqsa, elektron va mobil bank xizmatlariga bo'lgan talabning keskin ortishi tijorat banklarining biznes-modellarini qayta ko'rib chiqishni, xizmatlar ko'rsatish jarayonlarini optimallashtirishni hamda mijozlarga yo'naltirilgan raqamli strategiyalarni ishlab chiqishni taqozo etmoqda [1]. Bugungi kunda internet-banking, mobil ilovalar, masofaviy hisob-kitob va to'lov tizimlari, onlayn kreditlash hamda raqamli identifikatsiya xizmatlari bank sektorida eng tez rivojlanayotgan yo'nalishlar qatoriga kiradi. Ushbu xizmatlar banklar uchun nafaqat mijozlarga qulaylik yaratish vositasi, balki operatsion xarajatlarni qisqartirish, xizmat ko'rsatish tezligini oshirish va moliyaviy natijalarni yaxshilash imkonini beruvchi muhim instrument sifatida

namoyon bo‘lmoqda. Natijada, raqamli texnologiyalar banklar faoliyatining samaradorligini oshirish bilan birga, ularning raqobatbardoshligini ta’minlovchi strategik omilga aylanmoqda. O‘zbekiston bank tizimi ham global moliya bozorlarida yuz berayotgan ushbu tendensiyalardan chetda qolmay, so‘nggi yillarda raqamli bank xizmatlarini rivojlantirishga qaratilgan keng ko‘lamli institutsional va normativ-huquqiy islohotlarni amalga oshirmoqda. Xususan, davlat tomonidan bank tizimini modernizatsiya qilish, moliyaviy xizmatlarni raqamlashtirish va fintex ekotizimini shakllantirish bo‘yicha qabul qilingan strategik dasturlar tijorat banklarini innovatsion faoliyatga faol jalb etmoqda. Natijada, mamlakat banklarida masofaviy xizmatlar ulushi ortib, mijozlar bilan o‘zaro munosabatlarning yangi raqamli modeli shakllanmoqda. Shu bilan birga, raqamli bank xizmatlarining joriy etilishi banklar moliyaviy faoliyatiga ko‘p qirrali ta’sir ko‘rsatmoqda. Bir tomondan, ushbu xizmatlar banklarning operatsion xarajatlarini kamaytirish, foizsiz daromadlar ulushini oshirish va aktivlar rentabelligini yaxshilashga xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, raqamli infratuzilmani yaratish va kiberxavfsizlikni ta’minlash bilan bog‘liq qo‘shimcha xarajatlarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu sababli, raqamli bank xizmatlarining banklar moliyaviy natijalariga real ta’sirini ilmiy asosda baholash muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Mazkur holatlardan kelib chiqib, raqamli bank xizmatlari – ya’ni internet-banking, mobil ilovalar, onlayn to‘lov tizimlari va boshqa masofaviy bank xizmatlarining tijorat banklari operatsion samaradorligi hamda moliyaviy natijalariga ta’sirini kompleks tahlil qilish dolzarb ilmiy tadqiqot yo‘nalishi sifatida maydonga chiqmoqda. Ushbu tadqiqot bank tizimida raqamli transformatsiya jarayonlarining iqtisodiy samaradorligini aniqlash va ularni yanada rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Raqamli bank xizmatlari: tushuncha va xususiyatlari

Raqamli bank – innovatsion bank texnologiyalaridan foydalangan holda (kassa xizmatini ko‘rsatmasdan) bank xizmatlarini masofadan taqdim etuvchi bank yoki uning bo‘limidir[2]. Bunday bank xizmatlarida mijozlarga kontent yoki ilova orqali 24/7 formatda, joy va vaqt chegaralarisiz xizmat ko‘rsatish asosiy vazifadir. Pandemiya va raqamli iqtisodiyot sharoitida “raqamlashtirish” konsepsiyasi, birinchi navbatda, mijozlarga qulaylik yaratish va banklar samaradorligini oshirishga qaratilgan. Zahiradagi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, elektron banking operatsion xarajatlarni sezilarli darajada qisqartiradi va shu bois tijorat banklari uchun yirik foyda manbai

hisoblanadi[3]. Bundan tashqari, raqamli xizmatlar banklarga qo‘shimcha daromad manbalarini (foizsiz komissiya, abonent to‘lovlari va boshqalar) yaratib beradi, natijada banklarning daromadliligi va aksiyadorlar manfaatdorligi ortadi[3][4].

Banklar samaradorligiga ta’siri

Raqamli texnologiyalarni joriy etish banklar faoliyatining moliyaviy natijalarini bir qator yo‘nalishlarda ijobiy o‘zgartiradi. Birinchi navbatda, **operatsion xarajatlar kamayishi** kuzatiladi: elektron tranzaksiyalar va avtomatlashtirilgan xizmatlar qog‘oz va kassadagiga nisbatan arzonroq bo‘lib, banklarga xarajatlarni optimallashtirish imkonini beradi[3]. Ikkinchidan, **daromad manbalarining diversifikatsiyasi** yuz beradi: masofaviy xizmatlar orqali banklar qo‘shimcha komissiyalar va xizmat haqlarini yig‘a boshlaydi, bu esa umumiy daromadlarni oshiradi[3]. Uchinchidan, **mijoz bazasini kengaytirish va bozor ulushi** ortadi: qulay internet va mobil xizmatlar yangi mijozlarni jalb qilib, banklarning bozor ulushini oshirishga yordam beradi[5]. To‘rtinchidan, banklar **daromadliligini oshirishga** erishadi: raqamli xizmatlar tufayli boshqaruv va kapital mexanizmlarini optimallashtirish imkoniyati ortadi, natijada bank moliyaviy ko‘rsatkichlari yaxshilanadi[4]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ilg‘or mamlakatlarda elektron banking amaliyoti banklarning operatsion xarajatlarini keskin pasaytirib, ularning foyda marjasini oshirgan[3]. Shuningdek, raqamli xizmatlarni joriy etish banklarga qo‘shimcha daromad turlarini keltirib chiqarishi va mijozlar sonini ko‘paytirishi tufayli uzluksiz daromad olish imkonini ham yaratadi[3].

- **Operatsion xarajatlarning kamayishi:** elektron va mobil banking amaliyoti qog‘oz ishlari va kassa xarajatlarini qisqartiradi, shu bilan banklarning foyda koeffitsientini oshiradi[3].
- **Qo‘shimcha daromad manbalari:** raqamli xizmatlar banklarga yangi foizsiz daromadlarni keltiradi (masalan, onlayn operatsiya komissiyalari), bu bank daromadini diversifikatsiya qiladi[3].
- **Daromadlilik va aksiyador manfaatdorligi:** raqamli texnologiyalar va onlayn xizmatlar banklarning bozor ulushini kengaytirib, ularning umumiy daromadliligini oshiradi[3][4].
- **Mijozlar bazasi va bozor ulushi:** qulay elektron xizmatlar yangi mijozlarni jalb qilib, banklarni raqobatda kuchaytiradi hamda bozor ulushini oshirishga yordam beradi[5].

O'zbekistondagi amaliyot va natijalar

O'zbekiston bank tizimida so'nggi yillarda raqamli texnologiyalar asosida moliyaviy xizmatlarni takomillashtirish masalasiga alohida strategik e'tibor qaratilmoqda. Bank-moliya sohasini modernizatsiya qilish, masofaviy xizmatlar ulushini oshirish va innovatsion bank mahsulotlarini joriy etish orqali moliyaviy xizmatlar sifati hamda banklar faoliyatining samaradorligini oshirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Ushbu jarayonda tijorat banklari an'anaviy bank xizmatlari bilan bir qatorda mutlaq raqamli modellarga asoslangan faoliyat shakllarini joriy etishga intilmoqda. Mazkur yo'nalishda amalga oshirilgan amaliy islohotlarning yorqin namunasi sifatida 2020-yildan boshlab "raqamli bank" maqomiga ega bo'lgan ANORBANK faoliyatini ko'rsatish mumkin. Ushbu bank o'z faoliyatini asosan raqamli platformalar, mobil ilovalar va masofaviy bank xizmatlari orqali amalga oshiruvchi mutlaq raqamli model asosida tashkil etib, qisqa vaqt ichida sezilarli moliyaviy natijalarga erishgan. Bank ma'muriyatining rasmiy ma'lumotlariga ko'ra, ANORBANK aktivlari hajmi ikki yil davomida 178 foizga oshgan bo'lib, bu ko'rsatkich bankni xususiy tijorat banklari orasida aktivlar o'sish sur'ati bo'yicha ikkinchi o'ringa olib chiqqan [6].

Bundan tashqari, bankning raqamli mahsulotlari va xizmatlariga bo'lgan talabning yuqori ekanligi plastik kartalar emissiyasi va mobil ilova foydalanuvchilari sonining tez sur'atlarda oshib borishida ham yaqqol namoyon bo'lmoqda. Xususan, ANORBANK tomonidan muomalaga chiqarilgan bank kartalari soni bo'yicha respublika miqyosida uchinchi o'rinni egallashi hamda bankning mobil ilovasi 3 million martadan ortiq yuklab olingani raqamli xizmatlarning aholi va tadbirkorlik subyektlari orasida keng ommalashganidan dalolat beradi [6]. Ushbu holat bankning foizsiz daromadlari oshishi, tranzaksiyalar hajmi kengayishi va operatsion xarajatlarning optimallashtirilishi orqali moliyaviy natijalarga ijobiy ta'sir ko'rsatganini ko'rsatadi.

Mazkur empirik misol shuni tasdiqlaydiki, raqamli bank xizmatlarini joriy etish banklarning moliyaviy ko'rsatkichlariga bevosita va bilvosita ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Amaliy tajriba natijalari raqamli bank modellari mijozlarga qulay, tezkor va xavfsiz moliyaviy xizmatlar taqdim etish bilan birga, banklarning bozor pozitsiyalarini mustahkamlash, raqobatbardoshligini oshirish hamda moliyaviy barqarorligini ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qilayotganini ko'rsatadi [7][6].

Shu bois, raqamli bank xizmatlarini rivojlantirish nafaqat texnologik yangilanish, balki banklarning uzoq muddatli moliyaviy strategiyasining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Xulosa

Raqamli bank xizmatlarining keng joriy etilishi bank sektorining umumiy samaradorligini oshiradi. Tadqiqotlar va amaliy misollar shuni ko'rsatadiki, elektron va mobil bank xizmatlari operatsion xarajatlarni kamaytirib, bank daromadlilikini va aksiyadorlar manfaatdorligini oshiradi[3][4]. Shu bilan birga, qulay raqamli xizmatlar yangi mijozlarni jalb qilib, banklar bozor ulushini kengaytiradi va moliyaviy natijalarning ijobiy tendensiyasini ta'minlaydi. Xulosa qilib aytganda, banklar uchun raqamli transformatsiya – nafaqat texnologik yangilanish, balki ularning moliyaviy barqarorligini kuchaytiradigan strategik yo'nalish hisoblanadi. Shu asosda, raqamli xizmatlarni joriy etishda xavfsizlik va mijoz manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yish, shuningdek xodimlarni malaka oshirish kabi omillar ham e'tibordan chetda qolmasligi zarur bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Qobilov, A.** (2021). *O'zbekistonda kichik biznesni moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish yo'llari.* – **Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar** jurnali, №3, 45–52-betlar.
2. **Xakimova, D.** (2022). *Davlat va xususiy sektor hamkorligi asosida tadbirkorlikni rivojlantirish mexanizmlari.* – **Moliyaviy tahlil va boshqaruv** jurnali, №4, 63–71-betlar.
3. **Yuldoshev, B., & Karimov, N.** (2023). *Fintex texnologiyalari va ularning O'zbekiston bank tizimidagi roli.* – **Raqamli iqtisodiyot** jurnali, №2, 27–34-betlar.
4. **O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki.** (2024). *O'zbekiston bank tizimining rivojlanish ko'rsatkichlari.* – Toshkent.
5. **O'zbekiston Respublikasi Prezidenti.** (2020). *"Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi.* – Toshkent.
6. **World Bank.** (2022). *Digital Financial Services and Bank Performance.* – Washington, DC.
7. **OECD.** (2021). *The Digital Transformation of Banking.* – Paris.
8. **IMF.** (2023). *Financial Technology and Financial Stability.* – International Monetary Fund.

9. **Gomber, P., Kauffman, R. J., Parker, C., & Weber, B.** (2018). *On the Fintech Revolution: Interpreting the Forces of Innovation.* – **Journal of Management Information Systems**, 35(1), 220–265.
10. **Vives, X.** (2019). *Digital Disruption in Banking.* – **Annual Review of Financial Economics**, 11, 243–272.
11. **Boot, A. W. A., Hoffmann, P., Laeven, L., & Ratnovski, L.** (2021). *Fintech: What's Old, What's New?* – **Journal of Financial Stability**, 53, 100836.
12. **Philippon, T.** (2020). *On Fintech and Financial Inclusion.* – **NBER Working Paper**, No. 26330.
13. **Bazarov, D.** (2021). *Bank xizmatlarini raqamlashtirishning iqtisodiy samaradorligi.* – **Bank ishi** jurnali, №2, 34–41-betlar.
14. **Karimov, A.** (2022). *Tijorat banklarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish muammolari.* – **Iqtisodiy tadqiqotlar** jurnali, №1, 56–63-betlar.
15. **Suri, T., & Jack, W.** (2016). *The Long-Run Poverty and Gender Impacts of Mobile Money.* – **Science**, Vol. 354, Issue 6317.
16. **Allen, F., Gu, X., & Jagtiani, J.** (2021). *Fintech, Platforms, and the Future of Banking.* – **Journal of Financial Services Research**, 59, 1–31.
17. **Demirgüç-Kunt, A., Martínez Pería, M. S.** (2018). *Financial Inclusion and Digital Financial Services.* – **World Bank Policy Research Working Paper**.
18. **Arner, D. W., Barberis, J., & Buckley, R. P.** (2017). *FinTech and RegTech in a Nutshell.* – **Journal of Banking Regulation**, 19(2), 85–102.